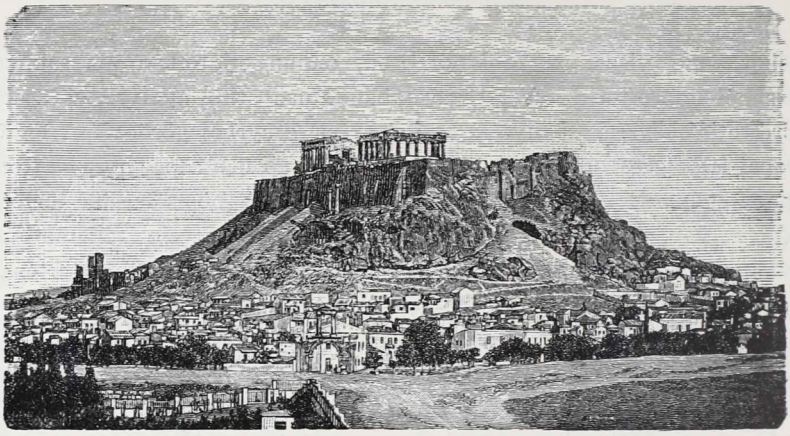

A mai Athén és az Akropolis.

HARMADIK KÖNYV. ÚJKOR (1453-tól).

Irta PECZ VILMOS.

ELSŐ RÉSZ. A TESPEDÉS KORSZAKA (1453—1700).

Konstantinápolynak 1453-ban a törökök által való elfoglalása egyike a tizenötödik század ama világtörténeti fontosságu eseményeinek, melyek az európai történet közép- és újkorának kimagasló határköveit teszik. Az ázsiai hódító végleg megveti lábát Európában és megfenyegeti világrészünk szabadságát és műveltségét, melynek mi magyarok voltunk egyik fő védbástyája ellenében. Konstantinápolynak elesése a középkori görög birodalmat csakhamar egészen a hódító kezébe juttatja és a görög nemzet szabadságával együtt majdnem teljesen elveszti irodalmi művek alkotására való képességét is. Az elnyomatás eme mostoha korszakában csak ott nyilvánul a görögök szellemi élete, a hová a hódító el nem jutott vagy el nem juthatott: a *szigeteken*, a *hegyek* között, hol a török hatalommal daczoló ormokon a költészetnek vad virágai, az úgynevezett «rablódalok» tenyészhettek, és az *egyház* körében, melynek a hódító politikai tekintetekből előjogokat engedélyezett.

MÁSODIK RÉSZ. AZ ÚJJÁSZÜLETÉS KORSZAKA (1700—1821).

De a görög nép kezdett lassanként életre ébredni aléltságából az egyház oltalma alatt, mely, mint említettük, a hódító által fontos előjogokban részesítve, bizonyos mértékben szabadnak érezhette magát. Hogy az egyház, illetőleg annak feje, a patriarchatus, még az elnyomatás

idejében is annyit tehetett a görög nép vallásának, nemzetiségének és művelődésének ápolására, megértjük, ha meggondoljuk, hogy az egyház, illetőleg a konstantinápolyi patriarcha mily rendkívüli, az uralkodó hatalmával egyenlő rangú hatalomra tett szert még politikai dolgokban is a byzantiumi császárság idejében. Mikor a török Konstantinápoly elfoglalásával teljesen hatalmába ejtette a byzantiumi birodalmat, egy nagy és jelentékeny miveltségü nemzettel állott szemben mint alattvalójával, melyet sem megsemmisíteni sem azonnal a saját hitére áttéríteni nem tudván, arra törekedett, hogy azt legalább egészen alattvalójává, szolgájává tegye. E czélból eszközévé tette a görög népen föltétlenül uralkodó patriarchatust, meghagyván jogaiból annyit, a mennyi elégnek látszott arra, hogy végrehajthassa parancsait. De természetes, hogy a patriarcha törekedett lehetőleg népének javára is fordítani előjogait, melyek még most is jelentékenyeknek voltak mondhatók: egy állandó synodus választotta a patriarchát és az érsekeket, a pasák nem elegyedhettek a görögök vallási ügyeibe, az örökösök nélkül elhaló egyháziak vagyona az egyházé maradt, míg hasonló esetekben a világiaké az államé lett. Igaz ugyan, hogy a török kényúr mecseteket csinált a templomokból és betiltotta a nyilvános oktatást, de meghagyta a kolostorokat és itt részesültek azután a görögök gyermekei oktatásban. A patriarcha nemcsak egyházi, hanem már a byzantiumi császárság ideje óta előkelő világi férfiak által is körül volt véve, kik családjaikkal együtt — különben a papok is családosak voltak — a patriarchának udvarát tették, melyben különböző rangfokozatokban különböző állásokat foglaltak el: ők képezték a patriarchatus törvényszékét, ők ellenőrizték az összes görög kolostorok birtokait és háztartásait, ők voltak a görög egyház és különösen a patriarchatus pénzkezelői és ők támogatták a görög művelődés ügyét vállvetve a patriarchatussal. A gyermekek oktatása a kolostorokban a korabeli nyelven történt ugyan, de a patriarcha és udvara méltóságának megőrzését látta abban, hogy hivataloskodásában és liturgiájában lehetőleg ragaszkodjék a nagytekintélyű ógörög nyelv formájához, mint a hogy a római katholikus egyház is ragaszkodik szertartásában a latin nyelvhez.

Mikor a patriarchának csakhamar (1601-ben) ott kellett hagynia az Ajía Szofiát és a város északnyugati részén az Aranyszarv mellett levő Fanari (törökül Fener) városrészben, mely nevét az ott levő világító torony görög nevétől vette, egy kis templomba és lakóházba kellett húzódnia: vele együtt e városrészbe költözködtek az udvarát képező előkelők is, kik azóta tartózkodási helyükről a mai napig *fanariótáknak* neveztetnek. Általában véve e városrész még most is a konstantinápolyi görögség főfészke. A fanarióták, az egyház mellett a görög nemzet előkelőinek e másik képviselő testülete, a patriarchatussal való kapcsola-

tukban szintén megtartották több előjogaikat a török uralom alatt és kiváló képzettségüknek köszönhették, hogy a porta a tizennyolczadik század eleje óta őket egyéb kedvezményekben is részesítette, felhasználta politikai állásokban, különösen mint tolmácsokat, sőt közülük választotta Moldva és Oláhország fejedelmeit (hoszpodárjait) is. Igaz ugyan, hogy a fanarióták ily módon nagy befolyásra tévén szert, hír, hatalom és dícsvágytól vezéreltették magukat, a miért nemcsak a moldvaiaknál és oláhoknál, de még saját nemzetüknél se voltak kedveltek, a mint ez kitünt az 1821-ben kitört szabadságharczban, a mikor pedig nem egy fanarióta küzdött a nemzeti ügyért; de másrészt tagadhatatlan, hogy sokat tettek nemzetük javáért is: sokat könnyítettek a görögök terhein, és különösen sokat tettek nemzetük mívelődése érdekében. Nemcsak hogy Bukarestet és Jassyt felső iskolák felállításával a görög mívelődés középpontjaivá emelték, hanem befolyásukkal lehetővé tették egyéb görög városokban tanintézeteknek a felállítását. Mindezekből az iskolákból a növendékek azután európai egyetemekre mentek további kiképeztetésük czéljából, különösen a francziaországi főiskolákba. Mikor azután a franczia forradalom a tizennyolczadik század végén kitört, a szellemileg és erkölcsileg megerősödött görögség is vágyakozni kezdett a szabadság után. Reményelt, készülődött, szervezkedett titokban. A franczia forradalom éveiben nem sikerült ugyan még a lánglelkű Rígasznak nemzetét fegyverfogásra bírni, de a már egyszer hatalmasan felébredt szabadságvágyat nem lehetett többé elfojtani. A közeli felszabadulás előérzetében és reményében telt el a tizenkilenczedik század két első évtizede, melyben a görög nép minden tőle telhetőt megtett, hogy mívelődésének általánosításával és mélyítésével érdemessé tegye magát a szabadságra. Szellemének ez az újjászületése eredményezte irodalmának föllendülését.

A **költők** között említendő a franczia származású, de elgörögösödött *Momersz,* ki nem kifogástalan görög nyelven ugyan, de tehetséggel írt 1752-ben egy «Bosporus harcza» czímű költeményt, melyben a Bosporus európai és ázsiai partja versenyeznek egymással szépség dolgában; végül az európai elismeri az ázsiainak szebb voltát, de mégis magát tartja győztesnek, mert az az előnye, hogy mindig szemlélheti a szebbiket.

E korszak kiváló alakja *Konsztandínosz Rígasz,* az újkori görögök szabadságának előharczosa, első költője és első vértanuja. 1753-ban született Thessaliában és tanulmányait a görög származású fejedelmek által kormányzott Oláhországban, Bukarestben végezte. Hatalmas testi ereje kiváló szellemi tehetségekkel és nagy tudásvágygyal párosult. Alexandrosz Ipszilandi fejedelem titkárává lőn, s ez forduló pontot képez életében, mert alkalma nyilt megismerkedni az akkori politikai viszonyokkal. Az Ipszilandi ház körében a franczia forradalom hatása alatt élénk poli-

tikai élet uralkodott, de az itt összegyűlt görögök nem értettek egyet a politikai czéljaik eléréséhez szükséges eszközök megválasztásában : némelyek kiegyezést akartak a törökkel, mások a görögök szabadságát Oroszországtól várták, míg Rígasz csakis franczia segítséggel tartotta lehetségesnek Görögország felszabadítását, melyet ez a hatalmas szenvedélyü férfiú ezentúl élete egyedüli feladatának tekintett. Az egész görögségnek a porta ellen való fellázítására egy nagy, titkos szövetkezetet létesített, az úgynevezett «Filikí Eteríát» (baráti társaságot ; ennek mintájára alakult újabb időkben Athénban panhellenistikus czéllal az «Ethnikí Etería», a nemzeti társaság), melybe sikerült neki belevonni nemzetének számos, minden rendü és rangú, kiváló és befolyásos egyéniségét. Mindinkább sarkalva az általa istenített Bonaparte vezetése alatt álló franczia forradalmi hadsereg olaszországi sikerei által, Rígasz 1796-ban Bécsbe sietett, hol számos görögöt megnyert társaságának, mely a forradalmi korszak hatása alatt mindinkább franczia szinezetüvé lett. Az Etería tagjai Bonapartét a maguk emberének tekintették — tőlük eredt Bonaparte peloponnesusi származásának mondája — és az akkori bécsi franczia nagykövet, Bernadotte, közvetetlen érintkezésbe lépett Rígaszszal. — Bécsben jelentek meg 1797-ben először Rígasz lyrai költeményei «Hymnusok» czímen, bámulatos gyorsasággal terjedve el dalban mindenütt a görögök között és terjesztve majd búskomor majd hatalmasan szenvedélyes hangjukkal a lázadás tüzét mindenütt az ozmán birodalomban. Leghíresebb a Marseillaise hatása alatt keletkezett «Újgörög Marseillaise», mely lángoló szavakkal szólítja fel Hellas fiait a sokszázéves rabigának lerázására, a héthalmu városnak (Konstantinápolynak) megrohanására és egy Leonidasról és a Thermopylæről való megemlékezéssel végződik. Itt adjuk e dal szövegét :

Rígasz.

Az újgörög Marseillaise.

Rajta, talpra, hellen ifjak!
Keljetek dicső tusára.
Hadd legyünk méltók azokhoz,
Kik hazát adtak nekünk.
Hadd tapossuk ős erővel
Zsarnokink nyügös igáját,
És toroljuk meg hazánknak
Mostoha gyalázatát!
Siessetek rohanva
Csatára, hellen ifjak,
Hogy ellenünk patakzva
Veszítse vére árját!

Sparta, Sparta, mért aluszol
Dermedezve renyhe álmot?
Ébredezz, s kiáltsd Athanaet,
Harczra híva társadul!
Gondolj rá Leonidasra,
Hősi, hírneves fiadra,
Nagy, levente férfiadra,
Romboló vezéredre.
Siessetek rohanva
Csatára, hellen ifjak,
Hogy ellenünk patakzva
Veszítse vére árját!

És ti ősi hellen árnyak,
Porladozó hősi csontok,
Keljetek ki sírotokból,
S küzdve küzdjetek velünk!
Harsonámra mind legottan
Gyüljetek sürű csapatban,
Megrohanni a héthalmu
Várost és letiprani!
Siessetek rohanva
Csatára, hellen ifjak,
Hogy ellenünk patakzva
Veszítse vére árját!

Thermopylae szorosában
Egy magába' harczra készen
Szembeszáll a perzsa haddal
Ő, s típorva zúzza szét.
Háromszor száz katonával
Bérohan a tömkelegbe,
És miként dühös oroszlán
Vérbe' gázol, vért kiván.
Siessetek rohanva
Csatára, hellen ifjak,
Hogy ellenünk patakzva
Veszítse vére árját.

«Az új Tyrtæus», mint Rígaszt nevezték, nem élvezhette fáradozásának gyümölcsét. Költeményei a görögöknek 1821-ben kitört és szabadságra vezető küzdelmében rendkívüli szolgálatokat tettek a lelkesedés folytonos ébrentartásában, különösen a fent idézett, csatadallá vált költemény, de maga a költő még ezen hosszú küzdelem előtt lett sorsának áldozatává. Nyughatatlan előretörekvésében nem lévén meg a kellő elővigyázat, az osztrák kormány Triesztben elfogatta és az Etería más öt tagjával együtt mint török alattvalókat átadta Hadzsi Musztafa belgrádi pasának, a ki Rígasz társait 1798 május havában a Dunába fullasztotta, a költőt pedig, ki ez ellen legyőzhetetlen erővel védekezett, agyonlövette.

Chrisztópulosz, az újkori görög költészet egy másik dísze, 1772-ben született Macedoniában, honnan atyja a törökök erőszakoskodásai elől két fiával együtt Bukarestbe menekült. Idősebbik fia éles észszel és ritka szellemmel volt megáldva. Erős tanulási vágytól ösztönözve már nyolcz éves korában nagy előszeretettel foglalkodott az ógörög nyelvvel és irodalommal, majd tanulmányainak folytatására hazánkba jött az akkor még Budán levő egyetemre. Budáról ismereteinek további tökéletesítése

czéljából a paduai egyetemre ment, honnan visszatért Bukarestbe, hol Murúzisz fejedelem gyermekeinek nevelőjévé s csakhamar a fejedelem benső barátjává és tanácsadójává lett. Murúzisz fejedelemnek a trónról való lemondása után Chrisztópulosz vele együtt Konstantinápolyba ment, hol egészen a költészetnek szentelte életét. Ebből az időből származnak köznyelven és Anakreon szellemében írt lyrai költeményei, nevezetesen szerelmi- és bordalai, melyek méltán keltettek feltünést a külföldön is, és vívták ki a költőnek «az új Anakreon» s «a görög Mirza Shaffy» elnevezéseket.

Jóllehet tárgyaik néha darabosak s a rajtuk végig vonuló erélyes hang talán nagyon is bakkhikus, mindamellett szellemességről és finom ízlésről tanuskodnak és az újgörög nyelv szépségének, költői formákban és kifejezésekben való gazdagságának, rhythmusban és rímekben való változatosságának és széphangzatának fényes bizonyítékai. Ezekhez járul a tárgyak sokfélesége és a beható részletezés természetes egyszerűsége, az előadás könnyűsége és kelleme, a stilus ügyessége és üdesége: mindmegannyi előnyök, melyek csakhamar az előkelő fanarióta negyeden túl is általános elterjedést és elismerést biztosítottak Chrisztópulosz dalainak, melyek közül álljon itt mutatványul a következő kettő:

Hymnus.

Eros, te egyre serdülő,
Vidám, jó kedvre pezsdülő
Vezére a világnak;
Tiéd szivem, tiéd eszem,
A testem, lelkem, mindenem,
S rabszolgaként imádlak.

Te, istenek, a légiek
S magasban élő égiek
Felett erős király vagy;
S a föld örökös mélyibe,
Az alvilágnak keblibe:
Nyilad oda is elhat.

Ha bűvölő tekinteted
Reánk lövelni elfeled,
S elhagyná a világot,
Elveszne minden, a mi él,
S nem volna többé semmi kéj,
Csak zordon éj és átok.

Szépséged lángja elvakít,
Hatalmad hajlani tanít,
Hired nem leli párját;
Rabként imádom nevedet,
Csodás gondviselésedet,
S nyilad örök munkáját.

Tanulás.

Mit tanulsz úgy mint a kába
Esztelenséget hiába,
Hogy legyen agyad tele,
Hogy lásd, mi az alpha, béta,
És a gamma, delta, zéta,
S a tudós elmélete?

Kérdem tőled: mit nyersz véle,
Hogyha ragyog elméd éle,
S bölcs léssz akármekkora?
Talán bizony föl sem fogod,
Hogy te is elpusztulsz legott,
Mint akármely ostoba?

Hagyd el ezt a dőreséget,
Vizsgálj inkább hordó-léket,
Mely csorogva élvet ád,
S megtanít majd jobban inni,
Megragadva kiürítni
Egy hajtásra egy kupát.

Hogysem a könyveket dúljad,
Légy azon, hogy ezt tanúljad,
Nem a bölcs elméletet,
Nem firkából tudást merni,
Nem a vízből habot verni,
Nem tudós nyögéseket.

Chrisztópulosz Koraisz ellenében a köznyelvet akarta irodalmi nyelvvé tenni. Ő szerzője az úgynevezett æol-dór elméletnek, mely szerint az újgörög nyelv a régi æol és dór nyelvjárások származéka, s a melyet csak újabban czáfolt meg Chaczidákisz, kimutatva, hogy a mai görög nyelv az alexandriai korbeli attikai köznyelv továbbfejlődése. 1812-ben Karaczász fejedelem meghívására — jóllehet nehezen vált meg Murúzisz házától, melyhez a barátság és hálaérzet erős kötelékei fűzték — visszatért Oláhországba. 1836-ban Görögországba ment felszabadult hazájának látogatására. Athénben kivánt letelepedni és meghalni, de a nagy hőség a gyakori és heves fejfájásban szenvedő költőt csakhamar távozásra kényszerítette. Visszatért Oláhországba, hol 1847 január 29-ikén meghalt.

A **prózaírók** között találjuk az újjászületés korszakának főképviselőjét, azt a férfiút, a ki nemcsak mint nemzetének nevelője és tanítója, hanem mint tudós is európai hírnévre tett szert, a kit teljes joggal nevezhetünk az újgörög nyelv Lutherjének: *Adamándiosz Koraiszt*, Andóniosz Koraísz chiosi költőnek unokáját. 1748-ban született Smyrnában; 1772-ben Amsterdamba ment, hol kereskedő atyja kívánságára hasonló minőségben működött. De nem lévén kedve ehhez a pályához, minden szabad idejét tanulásra, különösen a görög és latin philologia tanulmányára szentelte. Hat év mulva 1778-ban atyja haza hívta Smyrnába, hogy segítségére legyen; de Koraísz nagy nehezen rábírta atyját, hogy visszabocsássa Európába az orvostudomány tanulására. Így jutott 1782-ben Montpellierbe az ottani híres orvosi főiskolába, hol 1786-ban a lázról írt latin nyelvű értekezése alapján az orvostudományok doctorává avatták. 1788-ban Párisba költözködött, s ott működött haláláig szakadatlanul a legnagyobb buzgalommal, folyton küzdve nagy szegénységgel, melynek nyomoruságát még állandó betegeskedése is fokozta. De gyönge testében erős, nagy lélek lakozott, mely sokáig fentartotta életét, hogy sokáig szolgálhassa egyedüli czélját, nemzete ügyének fölvirágzását. Nagy számú, latin, görög és franczia nyelven írt műveinek java része az ógörög írók nagytudományú genialis szövegkiadásai, melyeket a korabeli tudósok nagy elismeréssel fogadtak. Ezekkel a kiadásokkal nemzetének nevelését czélozta, s azért a hozzájuk írt hosszú előszavakban, de sőt a szövegmagyarázó jegyzetekben is minden áron törekedett fölébresz-

teni leigázott nemzetében a mívelődésre törekvés vágyát, a szabadság- és hazaszeretetet. Párisban átélte a franczia forradalom borzalmait. Ennek lezajlása után tisztelői megkínálták az akadémiai tagsággal és két ízben is a görög philologia párisi egyetemi tanárságával, de egyiket se fogadta el, hogy függetlenül egészen nemzetének élhessen. 1833-ban halt meg, mint nemzetének legelőkelőbb szellemi harczosa. Életét (melyet maga is vázolt egy igen kedves kis önéletrajzban) és műveit Therianosz egy három kötetes nagyszabású munkában méltatta.

Halhatatlan érdemeket szerzett Koraísz különösen az újgörög irodalmi nyelv körül, épen úgy, mint Luther a német irodalmi nyelv terén. Valamint Luther az ő bibliafordításában nem valami különös dialectust, hanem az általánosan ismert és értett szász irodanyelvet használta, azonképen Koraísz is a görög irodalmi nyelvnek általánosan dívó, de elhanyagolt, tisztátalanná és ingadozóvá lett formáját vette alapúl, megtisztította azt az idegen elemektől és kiszabott útra terelte, melyen ez a nyelv a mai napig halad és fejlődik. Az ógörög nyelv mély ismeretének birtokában, másrészt a görög nyelvben idők folytán szükségképen előálló változások teljes tudatában, behatóan kutatta az ógörög nyelvnek az újgöröghöz való viszonyát, és tanulmányai alapján a legfinomabb nyelvérzékkel állapította meg azokat az eltéréseket, melyeket az újgörögnek szükségképen mutatnia kell szemben az ógöröggel. Ebbeli munkásságának eredményei «Átakta» (vegyesek) czímű, öt kötetes nagy munkájában vannak összefoglalva. Koraísz nyelvalkotó elveit nemzetének javarésze készséggel követte, de voltak mindig ellenfelei is, pl. Chrisztópulosz, kik a beszélt köznyelvet akarták az irodalom nyelvévé tenni, míg Koraísz a rendkívül mívelő hatású ógörög nyelvnek legalább bizonyos mértékben való tekintetbe vételét szükségesnek tartotta. Az irodalmi nyelv kérdése különben még ma is járja a görögöknél, körülbelül ugyanazzal a hármas nézeteltéréssel, mint Koraísz korában: Kóndosz, az athéni egyetem tudós tanára, a tulzó atticisták, Pszichárisz, a párisi egyetemen az újgörög philologia kiváló képviselője, a népieskedők vezére, míg Chaczidákisz, az athéni egyetem kitünősége, a leghűebben képviseli Koraísz elveit.

HARMADIK RÉSZ. A VIRÁGZÁS KORSZAKA (1821-től).

A görögök állami önállósága, melynek 1453-ban II. Mohammed Konstantinápoly elfoglalásával véget vetett, új életre ébredt a mult század első felében. Támogatva egyrészt a franczia és angol államhatalom, másrészt a Svájczban, Német-, Franczia-, Angolországban és Amerikában alakult philhellén társulatok által, a görögök 1821-ben föllázadtak a

török uralom ellen, és kilencz évig tartó, kétségbeesett küzdelem után, nem egyszer mutatván magukat méltóknak marathoni és salamisi őseikhez, kivívták függetlenségüket. 1829-ben az európai diplomatia Görögországot Törökországnak adóköteles monarchiává teszi, de már 1830-ban független királyságnak ismeri el. 1832-ben bajor Ottó a görögök első királya, ki 1843-ban megadja az országnak mai alkotmányát. A trónról való elűzése után 1863 óta a dán származásu György király uralkodik.

Mindjárt a szabadságharcz lezajlása után bekövetkezett Európában a görögök iránt táplált jóindulat ellenében a visszahatás. A philhellének mellett, kik nem számolva a fejlődés és változás törvényeivel, az új életre ébredt népben a régi görögök nagyságát keresték, mindinkább szaporodott azoknak a száma, kik a régi görögökkel való minden közösséget megtagadtak a mai görögöktől. Ez utóbbiak szószólója volt Fallmerayer a mult század első felében, a történelem tanára a müncheni egyetemen. Szerinte a mai görögök többé nem is görögök, hanem egy fajra és nyelvre nézve teljesen elszlávosodott nemzet. A hírneves történésznek fényesen vitatott theoriája csakhamar számos hívőre talált és mintegy új halálra látszott kárhoztatni a majdnem négyszáz éves szolgaságból alig hogy életre ébredt nemzetet. Csodálkozhatunk-e, ha a görögök, jóllehet ebben a kérdésben azóta javukra döntött a tudomány, még ma sem tudnak megbocsátani Fallmerayernek? Az idevágó legújabb tanulmányok kétségtelenné tették ugyan, hogy a szláv, albán és oláh elem a görögöket physikailag befolyásolta, de a Fallmerayer-féle nézet helytelenségét legcsattanósabban az bizonyítja, hogy az említett három nép a görögök nyelvére úgyszólva semmi befolyással sem volt, míg a rómaiak, a román népek és a törökök, jóllehet a görögökkel csak kis mértékben vegyültek, ezeknek szókincsét meglehetős mértékben gyarapították. Azonban a görög nép nagy önfentartó ereje a mult század kezdete óta teljesen assimilálta a szláv elemet és napról-napra jobban hellenizálja a tizennegyedik században behatolt albánokat, kik nyelvileg ugyan még el vannak különítve a görögöktől, de népszokásokra és nemzeti érzületre nézve tőlük alig különböznek. Viszont a görög nyelv annyira kiküszöbölte a török és román szókincset, hogy ma a legtisztább nyelvek közé tartozik. Curtius Ernő, a hírneves tudós, már 1857-ben úgy nyilatkozik, hogy kivéve némely ión sziget lakóit, kik helyzetüknél fogva nagyon is ki voltak téve az olasz nyelv hatásának, a legutolsó görög is tiszta görögséggel beszél. Nem csekély fontosság tulajdonítandó annak a körülménynek sem, hogy a mai görögök népies hitének és szokásainak számos vonásai az ókorral való szoros kapcsolatról tanuskodnak. Ha tehát valamely nép mivoltának meghatározásánál nem a testi, hanem a szellemi tulajdonok döntenek, nem az anthropologia, hanem az ethnologia mond ítéletet, akkor a mai görögöket

a régiek utódainak kell tekintenünk. Igaz ugyan, hogy ez a nép politikailag eddigelé még nem tudott consolidálódni — s ebben része van nemcsak a több évszázados török-hódoltság szülte elhanyatlásnak, hanem az ősöktől örökölt félszeg politikai tulajdonoknak is, — hogy politikai gyermekhibái különösen a történet igazoló szavára nem hallgató birálónak lelkében rokonszenvet nem ébreszthetnek; de ha meggondoljuk, hogy ez a nép mily nagy haladást tett szabadságának rövid ideje alatt barbárság pusztította hazájában a mivelődés terén, ha meggondoljuk, hogy annak a míveltségnek, melyet Európa az ő őseinek köszönhet, leghivatottabb képviselője keleten: akkor legalább némi elismerésünket tőle bizonyára meg nem vonhatjuk. A szabadsággal karöltve gyors és buja fejlődésnek indul az irodalom, melyben ha nem is áll a minőség a mennyiséggel kellő arányban, mindazonáltal nem egy termék érdemli meg komolyabb érdeklődésünket.

A **költészet** terén számosak az *eposz* mívelői. *Zalakósztasz* (1805—1858), ki a nagy szabadságharczot végig küzdötte, ebből meríti szép elbeszélő költeményeinek tárgyait. Névszerint említendő «Meszolóngion», mely várost Ibrahim pasa 1826 ápr. 22-ikének éjjelén szörnyű vérengzés között bevett.

Az előkelő fanarióta családból származó *Aléxandrosz Szúczosz* és öcscse *Panajiótisz Szúczosz* a szabadságharcz idejében és a közvetetlenül azután következő időkben szereplő költőknek hangadó vezérei. Valóságos Dioskúrokként fénylenek ők akkoriban az újgörög költészet egén: az idősebbik, a szellemesebb, mint szatirikus; az ifjabb, a geniálisabb, mint lyrikus. Aléxandrosz 1803-ban született Konstantinápolyban, s 1820-ban nagybátyja, Aléxandrosz Szúczosz oláhországi hoszpodár, öcscsével Panajiótisszal együtt Párisba küldötte kiképeztetés czéljából. Irodalmi működését Görögországba való visszatérése után kezdte meg, de nyughatatlan politikai élete — nem lévén megelégedve immár szabad hazájának állapotával, különösen Kapodísztriasz János kormányzóságával és a bajoroknak Ottó király alatt Görögországban való szereplésével — sok bajba keverte; börtönbe is jutott, majd elbolyongott, s végül a legnagyobb inségbe jutva halt meg a smyrnai kórházban 1863-ban.

Aléxandrosz Rizosz Rangavísz (1809—1892), fanarióta, I. R. Rangavísz fia, az újgörögök legsokoldalubb szelleme. Tanulmányait Münchenben végezte. Előbb akademikus pályára készült, de azt csakhamar otthagyta s a katonaira lépett. 1829-ben mint bajor hadnagy jött haza, s itt a kormány őt a hadi iskola vezetésével bizta meg. Később tanár volt az athéni egyetemen, majd mint államférfiú, végül mint diplomata Washingtonban, Párisban és Berlinben szolgálta hazáját. Igen terjedelmes és sokoldalú, az eposz, lyra, dráma, regény, classica philologia és mathematica körébe tartozó irodalmi munkásságot fejtett ki.

Markorász «Eskü» című elbeszélő költeménye az egésznek művészies tervezetével, epizodjainak a cselekvényből való kifejlésével, képeinek gazdagságával és szép verselésével az újgörög irodalom legkiválóbb művei között foglal helyet. A költemény tárgya Kréta mult századbeli

Alexandrosz Rizosz Rangavisz.

felkeléseinek egyikéből van merítve. A felkelés leverése után a Görögországba menekült családok visszatérnek hazájukba, leverten, remény nélkül; csak egy fiatal leány, Eudoxia, reményli, hogy viszontláthatja szülőit és vőlegényét, a vitéz fiatal Manthoszt, ki neki esküvel igérte, hogy visszatértekor nőül veszi; de a leány haza érkezve megtudja, hogy szüleit megölték és hogy Manthosz a levegőbe röpített Arkadi nevű kolostor

romjai alatt lelte halálát. A leányt a kolostor romjaihoz vonzza a szive, s ott megjelenik előtte esküjéhez híven vőlegényének szelleme és elbeszéli a szörnyű esetet, mire a leány kedvesével együtt az örök boldogság honába emelkedik.

A *lyrikusok* között a zantei *Solomoszt* a szabadságharcz kezdetén 1821-ben írt, 158 strophából álló «Hymnus a Szabadsághoz» czímű költeménye tette hiressé, melyben, epikus nyugalmat fenkölt lelkesedéssel párosítva, énekli meg a nagy küzdelem első eseményeit. Később Manzarosz zenét szerzett a költeményhez, mely csakhamar a görögök nemzeti hymnusává lett és az utóbbi években hivatalosan is azzá tétetett. Ezúttal — mellőzve a költeménynek az egyes eseményekre vonatkozó terjedelmes részleteit — csak az általános jellegű bevezető részt mutatjuk be, mint a mely legközelebb áll érdeklődésünkhöz:

Hymnus a Szabadsághoz.

Ismerlek a kardéledről,
Mely vágást oszt rémesen,
Ismerlek tekintetedről,
Mely átfut a földeken.

Helléneknek szent porából
Új életre kel neved,
Ős dicsőség mámorából,
Üdv, Szabadság, üdv neked!

Lent lakozál a homályban,
Keseregve sorsodon,
S várva vártad rabigádban
A szózatot: «Hí a hon!»

Késlekedett még a nappal,
Mindenütt csak némaság,
Mert elnyomott szörnyű haddal
Mindeneket szolgaság.

Szerencsétlen! csakis az volt
Egyedül vigasztalód:
Emlegetni, a mi nagy volt,
Siratva a zord valót.

És epedve s várva egyre
A szabadság szózatát,
Összecsaptad kétségb'esve
Kezedet a dult hazán.

S szóltál: «Mikor emelhetem
Ki sötétségből fejem'?»
És válaszolt reá fennen:
Láncz, rabiga, félelem.

Ekkoron a siralomban
Fölnyitottad bús szemed',
És ruhádra patakzottan
Hellén vér folyt, rengeteg.

Vértől ázott köpenyedben
Titkon távozál, tudom,
Hogy kutassad idegenben,
Segít-e más hatalom.

Egyedül keltél az útra,
S visszatértél egyedül:
Mert nehéz a ház kapuja,
Ha előtte koldus ül.

Egyik kebledre omolva
Siratott, de mit se tett;
Másik segítséget mondva,
Galádul kinevetett.

Mások, oh jaj! nyomorodra,
Bakó módra örvendők,
«Vissza! vissza! a honodba
Gyermekidhez!» szóltak ők.

Haza veszi útját lábad,
S gyors lépte alatt a szirt,
S a sziklák és a fűszálak
Jelezik az ősi hirt.

Legörnyeszted megalázva
Nyomorúságos fejed',
Mint a koldus, mely gyalázva
Únja már az életet.

De végre tusára kelve
Minden fiad harczban állt,
Szakadatlanul keresve
Győzedelmet vagy halált!

Helléneknek szent porából
Új életre kel neved,
Ős dicsőség mámorából,
Üdv, Szabadság, üdv neked!

P. Szúczosz, a kiváló lyrikus, kiről már bátyjával, A. Szúczosszal kapcsolatban szólottunk, 1806-ban született Konstantinápolyban. Párisban rövid idő alatt oly nagy tökéletességre tett szert a franczia nyelvben, hogy 1823-ban ezen a nyelven adott ki ódákat. Az említett évtől kezdve egy ideig Brassóban tartózkodott, a szabadságharcz után előkelő hivatalos állásokat viselt Görögországban, több hirlapot szerkesztett, meghalt Athénban 1868-ban. Kiváló szépségű hazafias ódáiban («Kithára» czímen kiadva) tüzes lélek fényes képzelő tehetséggel párosul; írt kisebb fajta szerelmi dalokat is, de Anakreon játszi hangja távolabb állott tőle mint Pindaros magasztos szelleme, és ha a politika nem vonta volna el kelleténél nagyobb mértékben a költészet szolgálatától, nemcsak hazájának, de korának is legkiválóbb lyrikusai közé emelkedhetett volna. A mutatványul közölt ódájában dicsőített Miaúlisz, a görög szabadságharcz híres admirálisa, 1835 junius 11-ikén halt meg és Pireusban temették el, a hol állítólag Themistoklesnek is hamvai nyugosznak; a költeményben említett Karaiszkákiszt vagy Karaiszkoszt, a szabadságharcznak egy másik híres hadvezérét, 1827 május 4-ikén temették el Salamis szigetén.

Miaúlisz halálára.

Nem halt meg ő, mikoron egy hajóhadat Methonében
Elégetett hős hajója,
S nem borítá tűznek hamva testét gyászos lepelképen,
Sem a roncsolt hajó törzse nem lett gyászos koporsója.

Mily dicső volt bátorsága, fönséges a végórája!
Szembe nézett a halállal,
S rendületlen volt, mikoron közelgett Charon sajkája,
Mint a hogy kelt küzdelemre a hajók sürü hadával.

Szeretett, jó királyához mikor utoljára szóla
Szivet oltó végtusában,
Fiait s a hont ajánlá gondjaiba haldokolva,
S oda nyujtá hősi kezét, mely trónt emelt egymagában.

Mikor Patrasz partjainál ment az első ütközetbe
Lelkét el nem fogva kétség,
És a harczias Tachírnak bombái lövelvén egyre,
Alvilággá lett az égbolt s a napfény sürü sötétség:

Ellenállott egymagában három hadnak egy hajóval
Nem figyelve gyávaságra,
Hősi harczra intve társit, tartva őket bátor szóval,
S engedett erős kezének a hajó kormánylapátja.

Most ott fekszik ravatalon ... mennyi félisteni tette
Van felírva homlokára!
Ellenség! Tekintve őt, ki hadaid' megremegtette,
Csakis most nincs borzadályod s nem félsz nézni az arczára!

Elhanyatlottál, oh hellén szabadságharcz fő oszlopa!
És a halál könnyű szerrel
Hazánk dicső harczosait sorjában orozva lopja,
És a hírnév özvegy marad, s lenéznek majd megvetéssel.

Ne kicsinyelj, új nemzedék, ki nem ismered a harczot!
Nagy emléki küzdelmünknek,
Hogyha halál karja élni nekünk senkit se is hagyott,
Történetünk nagy lapjai lehetséges, hogy eltünnek?

Zordon sziklacsúcsok, ormok és hegyek elenyészhetnek,
S földünk oly sok harczmezeje,
A hol halhatatlan babér termett annyi hős vitéznek?
Ezek örök emlékeink, örök dicsőséggel tele.

A míg ragyog a napsugár fenn a magas ég körében,
Világítni egyre fogja
A hellén szabadságharcznak nagy napjait örök fényben,
És fog állni, Miaúlisz, neked a dicsőség trónja.

Temetőd lesz tengerpartunk, nagy hirnevü síremléke
A fényes Themistoclesnek,
S lelked árnya a habokra majd örömrepesve néz le,
A hol a te dicsőséged és az övé eggyé lesznek.

Vessétek emlékkövére, csontjait mely rejtni fogja,
Ellenségnek száz hajóját
Leeresztett zászlósorral hajójához oda fogva,
És hallassa lábainál a török föld rémült jaját.

Karaiszkákisz s Miaúlisz! elsők voltatok mindketten
Fényes tettü éltetekben,
És most ugyanazon tenger sziklapartján eltemetten
Részetek van ugyanazon hírnévben és tiszteletben.

Kettőtök nagy alakjának dicső megszülése után
A természet küzdvén sokat
S nagy ereje kimerülvén vívódása nehéz útján,
Csak századok multán szül majd ti hozzátok hasonlókat.

Ép' ily módon a századok körforgásiban a légnek
Vándorai, a kométák
Megjelenve káprázatos arany fényű lánggal égnek,
És a föld lakói őket emlékezve megcsodálják.

Achilefsz Parászchosz (1833—1895) a legkiválóbb újgörög elégiaköltő. Pessimistikus életfelfogásából eredő beteges fájdalmasságát finom költői formába tudja önteni, gondolatai meglepők, képei erőteljesek, de néha igen merészek. Lelkes hazafias dalokat is írt, s ezekben követte őt testvére *Jeórjiosz Parászchosz*. Ach. Parászchosz egyik költeményét ide iktatjuk mutatványképen Hegedüs István fordításában:

Krétai árva.

[szegényke,
Egy kis gyerek, mint liliom oly halovány
Egy sötét utcza szegletén,
Köny fátyolával a szemén
Epedve néz az égre.
[miként én;
A testét fedte gyászruha, gyászol szegény,
Szeme oly bús, oly csüggeteg,
Oly édes arczu szép gyerek,
Úgy csüngtem drága képén!
[családnak sarja.
Rongyos volt, ámde látsza, hogy nemes
Tegnap még puha fészkiben
Anyjának lágy ölén pihen,
Ki édesen takarja.
[váratlan'
Krétába' ma egy puskacső eldördüle
S ép drága fészkük' dúlja fel,
Anyjának éltit oltja el
S atyja elhull a harczban.

[visszafojtva,
Áll szótlanul, a könnyeit míg bírja,
Pirulva nyújtja ki kezét.
És el nem mondja szégyenét,
Hogy sinylik végnyomorba.
[nem mondja!
Oh hány van, a ki éhezik, de hallgat és
E gyermek is csak felzokog
S ha egy-egy falatot kapott,
A könnye hull omolva.
[enged.
Ölembe vettem a szegényt, húzódva, alig
Beczézve, hévvel csókolám;
De hej! mit ér ez — gondolám —
Az árva idegennek?
[kelve,
Ezért ma érte koldulok és kérek esde-
Mit magamért meg nem teszek:
«Segítsetek, segítsetek!»
Kiáltok ő helyette.

Anyák, kik boldog magzatok vidám körében éltek,
S van szivetek, a gyermekek
Krétában olyan éhesek
S úgy fáznak is szegények!

A *dráma* iránt csak a XVIII. század vége felé kezd érdeklődés mutatkozni a görögöknél és pedig ott, a hol nagyobb szabadságot élveztek, nevezetesen Oláhországban, Moldvában, déli Oroszországban és az ión

szigeteken. Bukarestben, Jassyban, Odessában és Korfuban görög színházak keletkeztek, melyekben Alfieri, Goldoni, Molière, Corneille, Racine és Voltaire, később Shakespeare és a német dramatikusok műveit adták elő fordításokban, feldolgozásokban, s ezek azután önállóbb drámai alkotásokra is buzdították a költőket. A drámairók és drámák száma nem csekély, de a költészetnek ez a nehéz faja a mai görögöknél alig mutathat fel költőket, kik a kiváló drámai tehetséget a szinpadi technika teljes ismeretével egyesítik. Remélhető azonban, hogy az Athénben nemrég felépült Nemzeti Szinház üdvös hatással lesz nemcsak a szinészetre, hanem a drámairásra is.

Kleon Rizosz Rangavisz, A. R. Rangavisz fia, jelenleg a görög kormány követe a berlini udvarnál, három drámát irt, melyek beható tanulmányról tanuskodnak és költői szépségekben bővelkedő előadásban tárgyalják a byzantiumi történet egyes szakaszait. A «Hitehagyott Julianus» ama híres negyedik századbeli byzantiumi császárról szól, ki a pogányságért s annak fényes antik szelleméért rajongva a keresztyénséget üldözte, s a ki a perzsák elleni harczban állítólag egy keresztyén katona kezétől halt meg. A költő ebben a darabban azt a kettős czélt tartotta szem előtt, hogy Julianus korának történetileg hű rajzát adja és hogy nem annyira a pogányság és keresztyénség, mint inkább a keresztyénség és előhaladó tudomány küzdelmét rajzolja. Hogy ez a szép gondolatokban gazdag dráma nem előadásra hanem csak olvasásra való, már 8882 versből és 1520 prózai sorból álló nagy terjedelméből is kiviláglik. «Iráklios» a hetedik századbeli I. Heraclius császárnak, «Theodóra» a hatodik században uralkodó I. Justinianus császár nagy szépségű nejének történetét tárgyalja, kit a császár a circus köréből emelt a trónra, s a ki kegyetlen és boszúvágyó, de egyszersmind férjének hatalmas támasza is volt. Ugyanezt a tárgyat ugyanilyen czimen Sardou is szinre hozta egy pár hónappal Rangavisz művének megjelenése után, csakhogy a görög költő rokonszenvesen, a franczia ellenszenvesen jellemzi Theodórát.

Vernardákisz, a görög drámairók legkiválóbbjainak egyike, tragédiáinak tárgyát szintén a görög történetből meritette.

A jeles lyrikus *Vasziliádisz* is irt drámákat, jóllehet e műfajhoz különösebb hajlama nem volt, mert valamint P. Szúczosz drámái, úgy az övéi is inkább lyrai szépségekkel dicsekedhetnek. Nyolcz drámája közül «Galateá»-t, a testvéri szeretet apotheosisét, magyarra fordította Kállay Béni (kiadva az Olcsó Könyvtárban).

A *szatirában* első rangú görög költő *A. Szúczosz* életkörülményeiről megemlékeztünk már az eposznál. Impulsust erre a műfajra főképen felszabadult hazája politikai állapotával, nevezetesen Kapodisztriasz János kormányzóságával és az Ottó király uralmával való elégedetlenségéből me-

rített. A szatira az ő valódi eleme. A szép iránt erős érzékkel megáldva, finoman maró gúnyja soha se szállott alá a durvaságok alacsony régióiba, de nagy hibája, hogy lángoló hazaszeretete nem tudván pártszellemből eredő elvakultságában megitélni, mi üdvös hazájára nézve, sokszor túlzásba csap át, és hogy gúnyja személyes gyülöletből fakadva néha egyenesen váddá fajul. Szatirái, melyek közül a legjobbak «Hellasz panorámája» czímen vannak egybegyűjtve és kiadva, nagy hatással voltak a kortársakra és nagy mértékben előkészítették a talajt Kapodísztriasznak 1831 september 27-én való meggyilkolására és Ottó királynak 1862-ben bekövetkezett elüzésére. Alább közlött, 1831 augustus havában írt szatirájára nézve megjegyzendő, hogy a Kapodísztriasz és ellenzéke közötti versengés folytán a görög hajóhad Porosz szigeténél 1831 augustus elsején a tűznek martalékává lett és hogy a kormányzó fivére, Viárosz, Görögország biráskodási ügyeinek feje volt.

Kapodísztriasz önigazoló beszéde a nemzetgyülésben.

Nemzet felhatalmazotti! egybegyült itélő székem!
Törvényszerű tetteimről számot adni vagyok készen.
Hál' istennek, mint látjátok, Hellas nincs már rabigában;
Hogyha Számosz, hogyha Kréta hagyva ellen hatalmában,
Hogyha Euriposz és Athén várait még be nem vettem,
S ha tizenöt hónapon át húzva-vonva cselekedtem,
Okom volt rá magasb érdek:
Kabinettek... én... a nemzet... egy s más részről másként néznek..
Mondanék még egyebet is ... De ellenim mit akarnak?
Meggátolják, tiltják a szót szövetséges nagyhatalmak.

Hogyha tűzzel elpusztítva végeztem a hajóhaddal
Ármányosan, erőszakkal,
És ha hellén vért ontottam Porosznak a tengerpartján,
Gyilkoló kard bérmunkáját meghitt zsoldosimra hagyván,
Hogyha idegen jogarral akartalak kormányozni,
És Európa szine előtt Hellasz földét hírbe hozni,
Okom volt rá magasb érdek:
Kabinettek... én... a nemzet... egy s más részről másként néznek...
Mondanék még egyebet is... De ellenim mit akarnak?
Meggátolják, tiltják a szót szövetséges nagyhatalmak.

Igaz demokrata vagyok... Alkotmányért élek, halok;
Hogyha három éve immár önkénykedéseim nagyok,
Hogyha esküszegő lettem,
Leveleket felbontattam és a sajtót üldöztettem,
Éjjel házakba hatoltam s polgárokat nem itélve
Megbüntettem, számüzettem, a karmaikat kitépve,

Okom volt rá magasb érdek:
Kabinettek... én... a nemzet... egy s más részről másként néznek...
Mondanék még egyebet is... De ellenim mit akarnak?
Meggátolják, tiltják a szót szövetséges nagyhatalmak.

Gazdagítám a nemzetet (tanu rá nehány fivérem
És három-négy meghitt népem,
Tallérokkal tele zsebbel a kik futnak éjjel-nappal);
De Hellasnak hős fiai együtt járnak koldusokkal,
De Bóczarisz leányait, Karaiszkákisz gyermekeit
Hagytam kérni alamizsnát, asztal hulló ételeit.
Okom volt rá magasb érdek:
Kabinettek... én... a nemzet... egy s más részről másként néznek...
Mondanék még egyebet is... De ellenim mit akarnak?
Meggátolják, tiltják a szót szövetséges nagyhatalmak.

Bepillanthat a teremtő szívem redőibe mélyen:
Hazámnak a szeretete egyedüli szenvedélyem;
De üldöztem míveltséget, megrontám az erkölcsöket,
De fogadtam kémszolgákat aranynyal kitartva őket,
De tönkre akartam tenni egyaránt a kicsit, nagyot,
De azt kivántam, hogy legyen, a ki kiváló, mind halott.
Okom volt rá magasb érdek:
Kabinettek... én... a nemzet... egy s más részről másként néznek...
Mondanék még egyebet is... De ellenim mit akarnak?
Meggátolják, tiltják a szót szövetséges nagyhatalmak.

Kimutattam feddhetetlen voltomat, hogy ím' lássátok;
Más alkotmányt ne nézzetek... én vagyok az alkotmánytok,
Mutassatok, mint Argoszban, irántam teljes bizalmat,
Adjatok, miként Argoszban, korlátolatlan hatalmat,
S esküszöm Viároszomnak éltére, hogy, ha tehetem,
Közületek lánczra jut a mívelt és a míveletlen.
Okom reá magasb érdek:
Kabinettek... én... a nemzet... egy s más részről másként néznek...
Mondanék még egyebet is... De ellenim mit akarnak?
Meggátolják, tiltják a szót szövetséges nagyhatalmak.

Szurisz és *Kókosz* szatirikusokat finom ironia és a verselés rendkívüli könnyűsége jellemzi. Egy «Romiosz» czímű, hetenként versekben megjelenő politikai élczlapot indítottak meg, melyet csak ők ketten írtak, s a mely a legnagyobb kedveltségnek örvend Görögországban. Ez idő szerint egyedül Szurisz írja az egész lapot.

A *regény-* és *elbeszélő* irodalmat főképen fordítások képviselik, melyek azonban inkább rontják az ízlést, mint fejlesztik. Az eredeti művek között kevés a kiemelni való. Jelentékeny sikert aratott és idegen nyelvekre is lefordíttatott *Roidisz* «Johanna pápa» czímű szatirikus regénye,

mely a pápaság ellen írt régibb időkből való gúnyiratokból merítve, nagyon is merész és a megengedhetőség legszélső határáig menő pikans jelenetekben, majd szellemes előadással majd maró gúnynyal dolgozza fel a nő-pápáról szóló, mai nap már megczáfolt koholmányt. Hasonlóképen több európai nyelvre lefordították *Vikélasz* «Lukísz Lárasz» című kis regényét, mely művészi elbeszéléssel és naiv kellemmel írja le a Chiosz szigetén történteket a görög szabadságharcz kezdetén. Nálunk Horváth György fordította le az Olcsó Könyvtárban.

Teljes mértékben méltánylásunkra érdemes az újgörög *népköltészet*, mely a népéletnek úgy szólva minden mozzanatát a bölcsőtől a sírig magában foglalva a görög nép életének hű tükre és azt mutatja, hogy ez a nép szokásaiban, erkölcsében, vallásában több tekintetben megőrizte hírneves őseinek tulajdonságait. Ezért és általános költői becsénél fogva is már a tizenhetedik század óta foglalkozik vele a külföld is számos gyűjteményben és tanulmányban. Nálunk Erődi Béla ismertette az Olcsó Könyvtárban megjelent «A balkán-félszigeti népek költészetéből» című könyvében az újgörög népköltészetet, melynek a következőkben adandó mutatványait ő tőle veszszük át.

Első sorban említendők a *nemzeti dalok*, melyek mint *történelmi* emlékű *dalok*, de különösen mint *rablódalok* szerepelnek. Ugyanis a törökök betörésekor a hegylakó görögök daczolva a hódító hatalmával, fegyveres erővel rontottak a sikságokra és városokra, kirabolva nemcsak a hódítót, hanem gyakran a meghódoltakat is, kiket azzal vádoltak, hogy a haza ügyét elárulták. Innen «kléftisz» vagyis «rabló» nevezetük. A törökök megunva a folytonos harczot, törekedtek békés szerződésre lépni velük: megengedték, hogy saját törvényeik szerint függetlenül kormányozzák magukat hegyeik között, hogy saját védelmükre fegyvert hordozzanak és viszontszolgálatképen csak némi csekély adófizetést követeltek. A legzordonabb hegyek lakói nem fogadták el a szerződést és teljes függetlenségben éltek továbbra is; tőlük megkülönböztetésül azok, a kik a szerződést elfogadták, «armatolosz» vagyis «fegyverviselő» nevet kaptak. A kleftiszek és armatoloszok azonban nemcsak nem fogtak fegyvert egymás ellen, hanem gyakran szövetkezve együttesen intézték támadásaikat a törökökre, s később teljesen egybeforrván, a két név is egyet jelentett. A kléftiszek és armatoloszok különösen a szabadságharcz idején tettek nagy szolgálatokat Görögországnak és ezzel érdemesítették magukat a görögök szeretetére vagy bámulatára. Mint erős, edzett férfiak könnyen tűrnek minden fáradságot, nélkülözést; vakmerő elszántsággal, kegyetlenséggel harczolnak; legfőbb vágyuk a csatában elesni és legnagyobb borzalmuk az ellenség kezébe kerülni; vallásosak, a női nem iránt gyöngédek, úgy hogy a ki fogságba esett nőt bántalmazni mert, társai

boszújának esett áldozatul. Számuk az immár szabad Görögországban a politikai jogczímet nélkülöző közönséges rablók csekély számára apadt. A nemzeti dalok csoportjából adjuk mutatványként a következő két dalt:

A konstantinápolyi halak.

Halat sütött egy szerzetes
Az izzó tűzparázsnál,
S a légen át intés gyanánt
Egy égi hang alászáll:

«Jámbor barát, öreg barát,
Hagyj föl a halsütéssel,
Rövid időn a várba benn
Török csapatja székel.»

«Ha élők lesznek sült halak,
S felszállanak a légbe,
Byzanczot a pogány hadak
Csak akkoron vegyék be.»

De ím mozognak a halak,
Elszállnak a parázsról;
Beront hadával a török
És mindent felmészáról.

Kiczosz és anyja.

Megállt Kiczosznak anyja lenn a folyóviznek partján,
Megkorholá a folyamot, követ dobott vizébe:
«Apadj le gyorsan, mély folyó, akaszd meg vízfolyásod,
Míg túl a partra átmegyek, túl a rablótanyára!
Hol rablók gyűlést tartanak, hol a rablók tanyáznak.»
Megfogta Kiczoszt a török, akasztani kisérték,
Előtte ment ezer gyalog, két ezred ment utána,
Leghátul anyja mendegélt, gyászban kesergő szívvel;
Sopánkodott, panaszkodott, így szólt keserves hangon:
«Kitrosz fiam, hol fegyvered, hol van ezüst dolmányod?»
«Őrült anya, bolond anya, ily esztelen mit jajgatsz?
Nem siratod hős tetteim, nem szánod ifjuságom,
Csupán a fegyvert siratod, s dolmányomat sajnálod?»
Midőn beszédét végezé, hozzá futott az anyja,
Egy kést ragadt s elvagdalá a kötelet karjáról.
Kiczosz pedig reá rohant a legelső törökre,
Kivonta kardját s áthatolt a nagy tömegben küzdve,
S véres kardjával felfutott a szomszéd hegytetőre.

A *vallási dalok* sok tekintetben megőrizték az ősök pogányságának vonásait. A mai görög is szereti személyesíteni a természeti tüneményeket, mert a hegyek, völgyek, folyók, berkek szellemei ma is élnek a népdalokban sárkány, bika vagy más állat képében; a forró nyári napokon énekelt, esőért könyörgő dalok a Linus- és Adonis-dalokra emlékeztetnek; Szűz Mária cultusza egyben-másban azonos a Demeterével; szerepel a Lethe vize is, de különösen érdekesek a *Chárosz-dalok*. A görögök a halált ma is az agg révész, Chárosz (Cháron) vagy Chárondasz alakjában személyesítik, s a halott ma is szájába kapja az aprópénzt mint

Chárosz díját, ki ugyanazokkal a tulajdonokkal bír, mint az ó-korban, ma is csak úgy zsufolja a lelkeket a csolnakba és szállítja őket az izmos kezeivel forgatott nagy lapát segítségével az alvilágba. Chárosz háza kívül zöld vagy vérvörös, belül fekete vagy éjsötét, gerendáit hősök karjai, kapcsait és köteleit ifjú lányok fürtei képezik; háza körül zsufolt ládákban kis gyermekek fejei vannak és kertje még rémítőbb: ifjak benne a cyprus-, kis gyermekek az almafák, aggastyánok a tölgyek, s a ki e fák galyait tördeli, az a halottnak egy-egy tagját töri le és iszonyú kínokat okoz neki. Chárosz láthatatlanul jár-kel az emberek között és majd ravaszsággal majd viaskodva, mint az alábbi mutatványban, keríti hatalmába áldozatait.

Kháron és a pásztor.

A hegycsucsról egy szép juhász
Szállott alá a völgybe,
Féloldalt hordta fövegét,
Befonva voltak fürti.
A vén Kháron egy dombtetőn
Szemben vele megállott.
A völgyszorosba szállt alá
S a sűrűben megvárta.
«Levente, honnan jösz te most,
Hová szándékszol menni?»
«Ép most jövök a nyájamtól,
S megyek haza lakomba,
Megyek, hogy hozzak kenyeret,
De visszatérek újra».
«Engem pedig az Isten küld,
Hogy elvigyem a lelked».
«Oh drága Kháron, még ne bánts,
Hagyj, kérlek, engem élni;
Van egy nagyon szép ifjú nőm,
Kár volna özvegységre.
Ha gyorsan lép, azt mondanák,
Hogy férjhez menni vágyik,
Ha lassan lépdel, czammogón,
Azt mondanák, hogy kényes.
Még serdületlen gyermekim
Árvák lesznek szegények.»
De Kháron nem hallgatta meg,
És el akarta vinni.
«Kháron, mivel határozál,
És el akarsz ragadni,
No, jer velem birokra ki,
E márvány sziklatalpon,
S ha megnyered a bajvivást,
Legyen tiéd a lelkem,
De hogy ha győztes én leszek,
Távozz Isten hirével.»
Elmentek és megvivtak ott
Reggeltől késő délig;
De délután, alkony felé
Legyőzte mégis Kháron.

A *szerelmi dalokból* is bemutatunk egyet:

A szerelmes átka.

Midőn ajtód előtt menék,
Búban látálak téged,
Ültél merengve egy magad
Kezedbe hajtva képed.

Szívem feldobbant hirten,
Felelj hát, kérlek, édes,
Vigaszt adok, oh mond ki csak,
Mi bú keserve tépdes?

«Mit kérdezed, te hűtelen,
Tán nem jut már eszedbe,
Hogy engem hűtlen elhagyál,
S jársz más után epedve?»

«Ki mondta ezt, kis gerliczém,
Ki mondta, drága gyöngyöm,
Ki ezt hazudta, nyolcz napot
Ne érjen itt a földön.

Ha csillag mondta, hunyjon el,
Ha nap, vesszen ki fénye,
Leány ha mondta, hajadon,
Ne legyen soh'se férje.»

A *nászdalok* majdnem minden vidéken más és más változatban fordúlnak elő. A nászünnepnek főképen három mozzanatát szokták dalban megénekelni. Az első dalt az esketés előtti napon éneklik a menyasszony barátnői, miközben őt megfésülik és haját befonják. A második dalt akkor éneklik, mikor a menyasszony szülői házát elhagyva, kíséretttel a templomba s onnan férje házába távozik: ez rendesen a leány búcsúztató dala szüleitől, szomszédaitól. A nő férjének házába érkezve, elfátyolozottan ül mindaddig, míg a többiek az asztalnál helyet foglaltak; ekkor a rokonok vagy barátnők közül való nyoszoló lányok egyike leveszi a fiatal asszony arczáról a fátyolt, mire a vendégek egy harmadik dalt énekelnek, melyben őt a háziasszony teendőire figyelmeztetik. A lakomát követő zene és táncz közben szintén több dalt énekelnek, melyek jobbára táncz- és bordal-félék.

A dajkák körében keletkeznek a *bölcső* vagy *altató dalok*. Jelentékeny szerepük van a *családi* vagy *házi daloknak*, mert valamint a régi görögök annyira ragaszkodtak tűzhelyükhöz, hazájukhoz, hogy a száműzetést a halállal egyértékűnek tekintették, úgy az újgörögök is a boldogtalan családi életet, a kivándorlást siralmas állapotnak nézik. Ime ezekből is egy mutatvány:

A külföld varázsereje.

Haza mennék, édes anyám,
Haza mennék hozzád,
Sírva nézem a távolban
Kéklő hegyek ormát.

Haza mennék, de nem lehet,
Lefogott az átok,
Szabadulást innen-onnan
Már hiába várok.

Megszerettem egy tündérlányt,
Annak lettem rabja,
Angyal ő, de gonosz lélek,
Boszorkány az anyja.

Valahányszor elindultam,
Nagy fergeteg támadt,
A boszorkány rám bőszített
Vihart és hullámot.

Süllyedt s föld lábam alatt,
Éjsötét lett nappal,
Kővé tette kenyeremet,
Vérré vált az ital.

De mihelyest visszatértem,
Kiderült a vidék,
Nap mosolygott, virág nyílott,
Madár dala hangzék.

Haza mennék, édes anyám,
Haza mennék hozzád,
Sírva nézem a távolban
Kéklő hegyek ormát.

A *panaszdalok* között gyakoriak a *gyászdalok*, melyeket asszonyok szoktak költeni és elénekelni temetések alkalmával. Igen gazdag az újgörög népköltészet szép és megkapó *románczokban* és *balladákban* is, melyek tárgyukra nézve többször chárosz-dalok. Románcz pl. a

Viszontlátás.

A rokka fénylő, mint arany,
Elefánt csont orsója,
Mellette ül tündéri nő,
S a szálat gyorsan fonja.
Hatvankét órsót már lefont,
Kész már negyvenkét pászma,
Jött ekkor egy kereskedő
Egy barna szőrű ménen.
Megállította ménlovát,
S ekképen szólt a nőhöz:
«Üdvözlégy kincsem, szép leány!»
«Isten hozott, jó vándor!»
«Mért nem mégy férjhez még, leány,
Válassz egy pallikárit!»
«Pusztuljon rögtön el lovad,
Hogy ilyen szókat ejtesz,
A férjem messze földön él,
Elmult tizenkét éve;
Még várok három évig rá,
Még tűrök három évet,
S ha még akkor sem jön haza,
Apácza lesz belőlem,
Zárdában töltöm napjaim,
És gyászt veszek magamra!»
«Leányka férjed elveszett,
Meghalt, leányka, férjed,
Kezemmel fogtam én fel őt,
Magam fektettem sírba;
Gyertyát nyújték s kenyért neki,
Mondá, te add meg árát!»
«Te felfogád s elhantolád,
Isten fizessen érte,
Gyertyát nyújtál s kenyért neki,
Im, vedd el érte árát.»
«Kölcsön adék egy csókot is,
Kérjem meg, mondá, tőled.»
«Ha csakugyan megcsókolád,
Vedd vissza hát a csókod.»
«Leány, a férjed én vagyok,
Híved vagyok leányka.»
«Ha férjem volnál, utazó,
Ha hívem vagy te, vándor,
Mondd el lakunk jelvényeit,
S én felnyitom az ajtót.»
«Kapunk előtt egy almafa,
Az udvaron egy szőlő,
Piros fürtök teremnek rajt',
Mint méz oly édes nedve,
A jancsárok szűrcsölgetik,
Midőn a harczba mennek,
Szegény ha issza ezt a bort,
Adósságát felejti.»
«Tudják azt mind szomszédaink,
Világ széltében tudják,
Mondd el, mi jegy van testemen,
S én felnyitom az ajtót.»
«Nyakad körül van egy szömölcs,
Az arczodon egy másik,
Jobb oldalon a melleden
Van csóknak forradása.»
«Nyissátok fel cselédeim,
Ő az, imádott férjem!»

A következőkben bemutatandó ballada tárgya el van terjedve az összes balkánfélszigeti népeknél és bizonyára azoktól jutott el a székelyekhez, mint a «Kőmíves Kelemenné» cz. székely népballada mutatja.

Árta hídja.

Negyven és öt pallérmester
Hatvan derék legénnyel
Árta hídján három évig
Szünet nélkül dolgozott.
A mit nappal építettek,
Alásülyedt éjszaka;
A mesterek panaszkodtak,
Jajgattak a legények.

«Oda veszett annyi munkánk,
Kárba ment a fáradság,
A mit nappal építettünk,
Elpusztult egy éjszaka.»
Ekkor a jobb kamarából
Így szólt a víz szelleme:
«Hogyha embert nem áldoztok,
Nem rakhattok alapot.
Nem kell nekem árva gyermek,
Sem utazó idegen,
Csak az első mesternek a
Felesége kell nekem,
Ki későn jő reggelihez,
Későn jő az ebédhez.»
Hallá ezt az első mester,
S majd a halál környezi,
Üzenetet küld nejének
Fülemile madártól:
«Öltözködjél későn, édes,
És jer későn ebédre,
Későn jere s későn lépd át
Árta hidját, angyalom.»
A madárka félre érti,
Elrepült és ekép szólt:
«Siess, hamar öltözködjél,
Készülj gyorsan ebédre,
Indulj rögtön s lépd át hamar
Árta hídját, asszonyom.»
Midőn ő a fehér úton
Feltűnt díszes ruhában,
És az első mester látta,
Majd a szíve megrepedt.
Messziről már üdvözölte
S szólt az asszony hozzájok:
«Isten áldjon, mesterek ti,
Isten áldjon, legények,
Mi lelte az első mestert,
Mért van olyan rosz kedve?»
«Ujjáról a gyűrű lehullt,
Leesett a fenékre,
Ki megyen le megkeresni,
Ki megy le a gyűrűért?»
«Ne aggódjál, első mester,
Lemegyek és felhozom,
Lemegyek én, megkeresem,
S fel is hozom gyürűdet.»
Nem volt áldás lemenésén,
Nem is talált többé fel.
«Húzd édesem, húzd a lánczot,
Húzd a lánczot, húzd hamar,
Összejártam minden helyet,
Nem akadtam semmire.»
Egyik dobott homokot rá
Másik meszet önte rá,
És maga az első mester
A nagy követ dobta rá.
«Oh jaj, ez a szörnyű végzet,
Oh jaj az én sorsomnak,
Hárman voltunk lánytestvérek,
Mindhárman, jaj, így jártunk.
Egy épite Dunán hidat,
A második Avlonán,
Én pedig, a legutolsó,
Árta hídját építem.
A mint az én szívem remeg,
A híd is úgy rezegjen,
S a mint hullnak hajszálaim,
Húlljanak az átmenők.»
«Lányom, vedd e szókot vissza,
Ne mondj ilyen nagy átkot,
Van egy bátyád, a ki itten
Egykor szintén átmehet.»
Visszavette a mit mondott,
S más igét mond helyette:
«Szivem kemény, miként a vas,
Legyen ilyen a híd is,
Hajszálaim vas-kemények,
Ép legyen, ki átmegy itt,
Hogy a bátyám messze földről
Szinte épen menjen át.

Ennek a korszaknak *prózájából* említendők a *történeti* művek, melyek legnagyobbrészt nemzeti tárgyúak. *Konsztandinosz Paparigópulosz*, az athéni egyetemen a görög történet tanára, egy öt kötetes nagy és minden tekintetben kitünő munkában megirta a görögök történetét a legrégibb időktől 1827-ig; az ötödik kötet, mely az újkort tárgyalja 1453-tól, franczia fordításban is megjelent.

Az újkori görögök a lehető legnagyobb buzgalommal törekedtek és törekesznek tanügyük fejlesztésére. Már a szabadságharcz második évében, 1822-ben hoztak közoktatási törvényeket és a harcz lezajlása után az egész országot ellátták iskolákkal, úgy hogy ma majdnem minden falunak megvan a maga elemi fi- és többnyire leányiskolája is; minden nagyobb helyen van hellén iskola (algymnasium) és minden tekintélyesebb városban gymnasium (főgymnasium). Az athéni egyetemen k. b. 60 a tanárok száma és 2000 a hallgatóké. Ezen kívül van számos szakiskola, több közmívelődési, szépirodalmi és tudományos társulat. Az ezrekre menő *tankönyvek* között sok ugyan a selejtes, de van egynehány, mely a tudomány mai színvonalán áll.

Encyclopædikus munkákban és szaklapokban sincs hiány. Az előbbi nembe tartozók közül csak a nemrég befejezett, hat nagy kötetből álló «Encyclopædikus lexikont» említjük, melynek a többi külföldi nagy tárgyi lexikonokkal szemben megvan az az előnye, hogy az újgörög dolgokra, különösen történetre és földrajzra nézve részletesebben nyújt felvilágosítást. A szakfolyóiratok közül említendők: az összes tudományokat, különösen a classica philologiát felkaroló «Athiná», az athéni Tudományos Társaság közlönye; a tudományokat népszerűsítő «Parnaszosz», a hasonnevű athéni társaság kiadványa; az «Archæologiai Közlöny», a görög archæologiai társaság folyóirata; a «Konstantinápolyi hellén philologiai társaság közlönye».

Az *illustrált szépirodalmi lapok* eddigelé nem dicsekedhetnek hosszú élettel; rövid idő multán egymásután megszünt a Lipcsében megjelenő «Eszperosz» és «Klió», az athéni «Esztia» és «Ta Olymbia.» Annál nagyobb elterjedésnek örvendenek a többnyire különböző pártérdekeket képviselő, nagyszámú *politikai lapok*, melyek közül említendő az athéni «Esztía» és «Akropolisz». Inkább általános nemzeti czélok szolgálatában állanak a külföldön, pl. Török-, Oláh- és Oroszországban megjelenők, különösen a trieszti «Néa Iméra» heti lap, mely a legkiválóbb görög politikai lapnak mondható. A «Romiosz» élczlapot Szurísz szatirikusnál említettük.

A görög tudományos akadémia palotája Athénében.